

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.553(477):342.591

СУДОВИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ

Ленгер Я.І., д. ю. н., доцент,
доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ревуцька І.Е., к. ю. н., старший викладач
кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена з'ясуванню питання подолання правових колізій через призму застосування інтерпретаційних актів. Встановлено, що одним із важливих способів вирішення останніх є судовий, ключова роль у якому відведена Конституційному Суду. У ході дослідження проаналізовано головні ознаки інтерпретації, що дозволяє повною мірою застосовувати інтерпретаційні акти у розв'язанні правових колізій.

Ключові слова: практика вирішення колізій, правова колізія, суди загальної юрисдикції, адміністративні суди, Конституційний Суд, інтерпретація права.

Статья посвящена выяснению вопроса преодоления правовых коллизий через призму применения интерпретационных актов. Установлено, что одним из важных способов решения последних является судебный, ключевая роль в котором отведена Конституционному Суду. В ходе исследования проанализированы главные признаки интерпретации, что позволяет полноценно применять интерпретационные акты при решении правовых коллизий.

Ключевые слова: практика разрешения коллизий, правовая коллизия, суды общей юрисдикции, административные суды, Конституционный Суд, интерпретация права.

Lenger Ya.I., Revutska I.E. JUDICIAL WAY OF SOLVING LEGAL CONFLICTS

The article is devoted to the clarification of the issue of overcoming legal conflicts through the prism of the application of interpretative acts. It is established that one of the important ways of solving the latter is judicial, the key role assigned to the Constitutional Court. In the course of the study, the main features of interpretation are analysed, which allows applying interpretative acts in a legal way when resolving legal conflicts.

The correct choice on the basis of the definition and study of objective conditions of the case and the explanation of the rules applicable in a particular case belongs to the jurisdiction of administrative courts and courts of general jurisdiction, which are obliged to individually decide on the rules to be used in the case under consideration, if there are conflicts in legal regulation, as well as in case of revealing norms which have not been cancelled in the established procedure, but in fact invalid ones. However, the peaceful path is not always the best way to eliminate or solve the legal conflict in general. In the case of the impossibility of resolving it through negotiation and conciliation procedures, another legal means mentioned above is effective, namely, appeal to the court.

The judicial procedure is another way of resolving conflicts in the law. In court, disputes in conflict situations are considered. The need to use judicial procedures arises when other procedures and methods of resolving legal conflicts have failed to produce proper results. The effectiveness and perfection of this method are that the court decisions are imperative in nature, they are generally mandatory. The court method for resolving legal conflicts has become particularly important after the adoption of the provision in the Fundamental Law that the court can not apply unconstitutional laws and other legal acts. The authority of judicial procedures is ensured by the recognition and consolidation of them in the constitutional order. The judiciary in accordance with the general constitutional principles is carried out through the system of the relevant courts. A key role in resolving legal conflicts belongs to the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: conflict resolution practice, legal conflict, courts of general jurisdiction, administrative courts, Constitutional Court, interpretation of law.

Постановка проблеми. Правильний вибір на основі визначення і вивчення об'єктивних умов справи і пояснення норм, застосованих у конкретній справі, належить до відання адміністративних судів і судів загальної юрисдикції, котрі зобов'язані індивідуально вирішувати,

які норми слід використовувати у справі, що розглядається, за наявності колізії в правовому регулюванні, а також у разі виявлення не скасованих в установленому порядку, але насправді таких, що втратили чинність, норм права. Проте мирний шлях не завжди є

найкращим для усунення чи взагалі вирішення правової колізії. За неможливості її вирішення шляхом переговорів і погоджувальних процедур ефективним є інший вищезгаданий легальний спосіб, а саме звернення до суду.

Судовий порядок становить ще один спосіб вирішення колізій у праві. У судовому порядку розглядаються спори в колізійних ситуаціях. Необхідність використання судових процедур виникає в тому разі, коли інші процедури та способи вирішення правових колізій не дали належних результатів. Ефективність і досконалість цього способу полягає в тому, що рішення суду мають імперативний характер, вони загальнообов'язкові. Особливого значення судовий спосіб вирішення правових колізій набув після прийняття в Основному Законі держави положення про те, що суд не може застосовувати неконституційні закони та інші нормативно-правові акти. Авторитет судових процедур забезпечується визнанням і закріпленням їх у конституційному порядку. Судова влада відповідно до загальних конституційних засад здійснюється через систему відповідних судів [22]. Ключова роль у вирішенні правових колізій належить Конституційному Суду України. У більшості європейських країн конституційний суд є органом конституційної юрисдикції для вирішення конституційних спорів. Сьогодні існування спеціального органу конституційної юрисдикції, що наглядає за дотриманням конституції іншими органами, є характерною рисою конституційного порядку в демократичній правовій державі. Конституційне судочинство стає необхідною гарантією збереження рівноваги насамперед між державними органами. Суд наглядає за дотриманням конституції іншими державними органами й органами місцевого самоврядування, використовує різні процедурні форми та виносить обов'язкові рішення.

Метою статті є з'ясування питання подолання судами правових колізій через призму застосування колізійних правил, а також за допомогою застосування актів інтерпретації.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженням питання способів подолання правових колізій займалися такі вчені, як: С.В. Бобровник, О.В. Москалюк, Ю.А. Тихомиров, О.Ф. Скаун, Г.В. Мальцев, Н.І. Матузов, С.С. Алексєєв, О.Ф. Черданцев, Є.В. Васьковський, В.М. Карташов та ін.

Виклад основного матеріалу. Способи вирішення колізій організують зумовлену систему взаємопов'язаних заходів, вибудовану за принципом володіння законодавцем і судом великими повноваженнями з результативного вирішення різноманітних суперечностей. Колізію, яку не вирішив законодавець, має вирішити суд.

Також важливо відзначити, що кількість правових колізій у кожний період розвитку правової системи суспільства є досить значною. Тому ситуація в чомусь виявляється нормальною, бо може успішно продемонструвати процес зміни самої системи, у т. ч. її прогрес. Проте кількість правових суперечностей не може бути занадто великою, оскільки в такому разі можуть початися практично незворотні процеси дезорганізації у

довговічних засадах системи й остання втрачить стабільність і сталість. Тому держава здійснює масштабну і систематичну роботу із запобігання та вирішення правових колізій, яка санкціонує забезпечення сталості конституційного ладу і правопорядку.

Для кожної правової держави стрижневим принципом виявляється першочергове значення закону в усіх сферах життя держави [2, с. 86], оскільки процес реалізації законів не зводиться до механічного прийняття «на виконання» тих чи інших правових актів або вдосконалення різноманітних юридичних дій, у ньому виразно виявляються правосвідомість і правові настанови громадян, посадових осіб, службовців, їх правова культура. Розуміння права відшукує формулювання в обізнаності та знанні закону і визначених цим дій або бездіяльності. Значення, зміст закону в цілому і його деяких положень, зрозуміло, різні люди сприймають по-різному. Суб'єктивізм присутній [3, с. 67]. Тому значним і важливим є питання тлумачення законів із метою ліквідації правових колізій, а також з метою їх справедливого застосування.

Варто зупинитися детальніше на умовах необхідності тлумачення правових норм.

По-перше, норма права має загальний характер, а застосовувати її необхідно до конкретних життєвих ситуацій. По-друге, правові норми зберігають багато особливих правових термінів, оцінних категорій, понять. По-третє, інтерпретація права порушується неправильним застосуванням законодавчої техніки, відсутністю точної, ясної, зрозумілої мови нормативно-правового акта, тому окремі формулювання виходять розпливчастими, а часом двозначними. По-четверте, інтерпретація породжується суперечливістю змісту, який законодавець вніс у норму права, і тим змістом, який впливає з текстуального вираження норми права.

У цілому проблема інтерпретації властива правовим системам, у яких норма права осмислюється як загальне правило поведінки. У цьому разі суть інтерпретації правової норми полягає в тому, щоб підвести конкретний випадок під загальний закон. Потреба у тлумаченні положень юридичних текстів визначається потенціалом різного розуміння їх норм і неадекватним їх здійсненням у процесі правотворчості або правозастосування. Потрібно зауважити, про всяк випадок, що тлумачення не є панацеєю і не позбавлене певних недоліків, оскільки навіть найбільш проникливий і ерудований юрист не є універсальною енциклопедією, а всього лише конкретним суб'єктом, що обмежений межами свого часу, своєї культури, своїм рівнем ерудованості, своїм життєвим і літературним багажем, своєю свідомістю, своєю інтуїцією.

У рамках дослідження інтерпретації як способу вирішення правових колізій слід проаналізувати головні його характеристики, починаючи з визначення, оскільки з того, наскільки повно дається визначення, можна зрозуміти сутність об'єкта.

По-перше, варто зауважити багатозначність терміна «тлумачення», що вживається в юридичній науці. Одні дослідники під тлума-

ченням розуміють розумову діяльність, спрямовану на осмислення змісту правової норми, інші визначають тлумачення норм права [7, с. 119]. Третє під тлумаченням усвідомлюють розуміння та пояснення правових норм [8, с. 245].

Здається, що думка, відповідно до якої тлумачення є не тільки з'ясуванням, а й роз'ясненням норми права, виявляється найбільш правильною. Безперечно, «розуміння як конструкція процедури тлумачення може і не перейти в роз'яснення» [8, с. 247], що допустить в окремих видах неофіційного тлумачення, коли немає необхідності тлумачення правової норми іншій особі або ж потреби в зовнішньому вираженні думок про значення норми. Водночас дуже часто, навіть за неофіційного тлумачення, неупереджено зароджується потреба в матеріалізації результату тлумачення.

Отже, основні позиції науковців із приводу вищевказаного можна класифікувати так:

- а) тлумачення є розумінням змісту права;
- б) тлумачення є роз'ясненням змісту права;
- в) тлумачення є як з'ясуванням, так і роз'ясненням змісту права. Передбачається, що найбільш правильною буде думка про тлумачення як про діяльність, зумовлену необхідністю з'ясування та роз'яснення конкретного змісту нормативно-правових приписів у процесі як правотворчої, так і правозастосовної діяльності.

За умови наявності недоліків і неправильного вживання законодавчої техніки, повної відсутності зрозумілої, однозначної мови нормативного акта окремі поняття і положення виражаються не конкретно, а іноді й двозначно, внаслідок чого виникають правові колізії.

Для підтвердження вищевказаного і виявлення дефініції тлумачення здійснимо короткий розбір процесу тлумачення.

Під час останнього досягається зміст правової норми для себе, а потім із метою визначення однакового розуміння і вживання тлумачать зміст правового припису небайдужим особам.

Основну сферу цієї роботи становить з'ясування. Це внутрішній розумовий процес, що відбувається у свідомості особи, яка вживає норму права. Це розуміння для себе і всередині себе, тому воно не містить зовнішніх форм формулювання і в цьому сенсі не має юридичного значення. Розуміння відбувається за допомогою всіляких прийомів і способів тлумачення, таких як граматичний (філологічний), логічний, історико-політичний, систематичний тощо [11, с. 7].

Подальшою віхою процесу тлумачення є роз'яснення. Воно продовжує розумову діяльність і спрямоване вже не на себе, як у разі з'ясування, а пропонується іншим суб'єктам відносин. Виразне зовні тлумачення змісту правової норми об'єктивується або письмово у формі офіційного акта, документа, або в усній – у формі ради або рекомендації [12, с. 456]. Отже, пояснення норм права – це передача змісту державної волі, сформульованої в нормативних актах, що стало можливим завдяки здійсненню її розуміння. Акт інтерпретації, будучи третім елементом, увін-

чує собою процес тлумачення. Співвідношення акта тлумачення з розумінням і роз'ясненням аналізується в юридичній літературі на основі взаємозалежності філософських дефініцій форми і змісту. Розуміння і тлумачення виступають у формі спеціального змісту терміна тлумачення, а акт інтерпретації є формою. Акт тлумачення становить характерний спосіб вираження пізнавальної діяльності, спрямованої на розуміння і пояснення змісту правових норм. Тлумачення права використовується в єдності свого внутрішнього змісту – розуміння і тлумачення виявляються в цьому акті, який служить зовнішньою формою процедури осягнення і тлумачення змісту правових норм. Акт тлумачення показує свій внутрішній зміст і виявляється механізмом його функціонування.

Отже, тлумачення норм права є процесом, що формується у взаємозв'язку трьох головних компонентів: з'ясування, роз'яснення й акумулювання двох вказаних у акті інтерпретацій.

Не заглиблюючись детально в суть питання встановлення юридичного тлумачення, підкреслимо лише, що ми додержуємося принципу тих юристів, які під інтерпретацією розуміють особливий різновид юридичної діяльності, що спрямована на виявлення сутності нормативно-правових приписів і тлумачення, формулювання волі суб'єктів правотворчості. Також варто погодитися з ідеєю, що тлумачення становить соціально-перетворюючу діяльність, оскільки пов'язане з насиченням життєвих потреб і кругозору суб'єктів суспільства та здійснює об'єктивно-реальний вплив на різноманітні сфери соціальної реальності. «Якби тлумачення не давало нам чергових знань, – зазначає О.Ф. Черданцев, – то воно було б непотрібним ні теоретично, ані практично» [10, с. 98].

Важливість тлумачення в контексті наміченої проблеми виявляється як у процесі правотворчої діяльності, так і у здійсненні права. В.М. Карташов зауважує, що форма та закріплення тексту нормативно-правового акта дає можливість правильно зрозуміти значення та зміст нормативно-правових приписів [6, с. 143]. Тлумачення є дієвим способом вирішення правових колізій і має наслідком дієвість правового регулювання. Потреба в чіткому та зрозумілому правовому акті у підсумку виникає ще у сфері застосування права, а також, за інших форм його реалізації, недопущенні виникнення правової колізії. Так, уявлення змісту досліджуваної норми інтерпретаційного акта вирішує колізію в праворозумінні, вказуючи на єдиний правильний варіант її розуміння і застосування.

Основи тлумачення розмежовують на дві категорії. До першої категорії належать фактори, що відзначаються компетенцією суб'єкта тлумачення, до повноваження якого воно належить. Другий блок підстав тлумачення складають реальні підстави, детерміновані недоліком законодавства (вживання законодавцем абстрактних слів і виразів у нормативно-правовому акті [5, с. 34]; недостатність чіткої термінологічної визначеності значень, що вживаються в норма-

тивно-правовому акті; недостатність знання законодавцем проекту нормативно-правового акта функціонуючого законодавства тощо).

Можна зазначити, що причинами застосування інтерпретації як способу вирішення правової колізії виявляється присутність останньої в положеннях нормативно-правових актів або в тексті одного нормативно-правового акта, а також присутність двозначних правоположень. Останні мають неоднозначне розуміння в правозастосовній практиці й у процесі реалізації права. Тому мета інтерпретації – це справедливе застосування приписів, що містяться в нормі права, до конкретних випадків життя, усунення нечіткостей, незрозумілих моментів у міркуванні положень норм права, переклад змісту норми, що тлумачиться, мовою конкретних висловлювань і запобігання появі іншого тлумачення. У зв'язку з цим можна стверджувати, що мета тлумачення – це подолання й усунення правової колізії, а завдання тлумачення, згідно з поглядами Є.В. Васюковського, виявляється в такому формулюванні: «Тлумачення має відтворити ті поняття й уявлення, які цементував із конкретною нормою її творець» [1, с. 15]. Через те, що ці зображення і поняття складають зміст і волю творця, завдання тлумачення можна ще висловити як «розкриття змісту норми», або «вироблення її сенсу», або «з'ясування ідеї чи думки законодавця» [1, с. 16].

Таким чином, можемо констатувати, що правова колізія може бути ліквідована, по-перше, якщо будуть з'ясовані передумови та причини її виникнення і, по-друге, тільки шляхом тлумачення, сформульованого в інтерпретаційному акті, що фіксує правороз'яснювальне рішення.

У першу чергу, ліквідація правової колізії можлива у разі визнання нормативно-правового акта не предметом використання, а одним із дієвих способів ліквідації колізій нормативно-правових актів нині є визнання Конституційним Судом України [9, с. 56] нормативного акта, що суперечить Конституції України. Іншим варіантом ліквідації правової колізії можна вважати офіційне тлумачення тексту нормативно-правового акта, що походить від компетентної особи, під час якого ліквідується неясність і двозначність норми права.

В інших випадках ймовірно тільки подолання правової колізії щодо певної процедури. У цьому контексті помітні вузькі потенціали тлумачення в механізмі ліквідації правової колізії, які не дозволяють колізію ліквідувати у всіх випадках її наявності.

Дослівним результат інтерпретації буде в тих випадках, коли значення норми права поєднується з формою текстуального вираження. Обмежувальним результат є в тому разі, якщо зміст правового припису менший за його зовнішнє вираження. Результат тлумачення є наслідком інтерпретації, зображеним у вигляді усного або письмового пояснення. Зрозуміло, що плодом офіційної інтерпретації може бути письмове пояснення, яке існує в механізмі інтерпретаційного акта.

Усунення правової колізії найбільш можливо внаслідок трансформаційних змін або

скасування суперечливих положень, однак залежить від компетенції органу, що його видав у процесі правотворчої діяльності. Тоді в процесі тлумачення допустима виключно констатація наявності суперечливого положення або визнання нормативно-правового акта в основних його положеннях таким, що суперечить іншому нормативно-правовому акту, з урахуванням його місця в ієрархічній системі.

Досягнення правового результату можливо у випадках, коли реалізацію процедур тлумачення здійснює той орган, до компетенції якого належало право приймати відповідний акт. Також таким може бути орган, що наділений правом здійснювати тлумачення, або суд. Рішення, сформульовані у формі інтерпретаційних актів, є такими, що роз'яснюють право, їх прийняття має різноманітні правові результати, вони мають або загальний характер, або персональне, суб'єктивне значення і впливають тільки на сторони у справі.

Під інтерпретаційними актами слід розуміти правові акти, які зберігають тлумачення правових норм. Рішення, сформульовані у формі інтерпретаційних актів, за своїм змістом виявляються правороз'яснювальними, їх прийняття має різноманітні правові наслідки. Ми погоджуємося з ідеями тих юристів, які під інтерпретаційними актами розуміють акти-документи, що фіксують роз'яснювальні правові рішення, документи, які конкретизують нормативні директиви, що формулюють тлумачення правових норм.

Таким чином, у міру дослідження інтерпретаційної практики можемо зафіксувати, що одним зі способів досягнення однакових, скоординованих і відповідних чинному праву рішень аналогічних справ є видання належним органом влади або судовим органом компетентного рішення.

Як зауважує О.В. Капліна, «акти тлумачення, як юридично існуючі документи, виявляються результатом виключно офіційного тлумачення, тобто здійснення звідомо уповноваженими особами відповідної діяльності. Насправді, коли йдеться про акт тлумачення, мається на увазі акт офіційно зафіксованого тлумачення права» [4, с. 165].

Необхідність актів тлумачення визначається загальною потребою в тлумаченні норм права та механізмом, який вимагає наявності відповідних актів. До загальних підстав необхідності тлумачення належать такі:

1. Порівняльна незалежність права, що може полягати в дії на суспільство. Незалежність виявляється в певній формі. Відносність полягає в тому, що право здатне відставати від еволюції соціальних відносин або обганяти процес функціонування. У суспільному житті суперечності між фактичним і юридичним невеликі. Вони можуть бути ліквідовані засобами офіційної інтерпретації компетентних органів.

2. Присутність суспільних суперечностей, які зумовлюють труднощі реалізації права. Вони можуть бути ліквідовані за допомогою актів інтерпретації.

3. Загальні умови, які аргументуються потребами юридичної практики. Юридична

практика – це заняття стосовно запровадження права в суспільне життя.

Спеціальне місце в процедурі усунення правових колізій приписується такому виду офіційної інтерпретації, як конституційне тлумачення. Вирішення правової колізії відбувається шляхом усунення норми, розпізнаної неконституційною. Зазначена правомочність, зафіксована в Конституції, заздалегідь ліквідує правову колізію між Конституцією України та всіма іншими правовими актами.

Використання в механізмі вирішення правової колізії лише офіційного тлумачення, що має нормативний або казуальний характер, визначено й тим, що інтерпретаційні акти, які приймаються як результат офіційного тлумачення, мають зумовлений зовнішньою формою вираження неминучий характер, який забезпечує індивідуально-конкретне і нормативне регулювання суспільних відносин. Їх необхідно забезпечити за допомогою держави різноманітними правовими засобами. Так, невиконання, неналежне виконання або перешкоджання виконанню рішень (актів) Конституційного Суду тягне за собою відповідальність, яку визначає закон.

Результат тлумачення викладається в установленому стилі. Цей стиль має відповідати стилю акта і встановленим вимогам, до яких учені вважають належними простоту і ясність, однозначність, офіційний характер, найбільшу точність формулювання юридичних приписів, компактність і лаконічність, експресивну нейтральність і неупередженість тексту, стереотипність і формалізм, уніфікованість стилю тощо.

Висновки. Аналізуючи інтерпретацію як спосіб усунення правових колізій, усе ж доводиться констатувати той факт, що вона часто викликає нові, ще більш зловідомі колізії, бо часто одні й ті самі події тлумачаться різноманітними як офіційними, так і неофіційними структурами, соціальними елітами, лідерами і громадянами неоднаково, що, безумовно, є вираженням їх протистояння, а в кінцевому підсумку – ризиками для суспільства.

Необхідно неупереджено оцінювати різноманітні правові погляди і неоднакове пра-

ворозуміння. У них зберігається не тільки сутність перспективних законів та інших правових актів, а й ставлення до них правовиконавців і їх імовірні розбіжності та суперечки. Виявлення правових позицій дозволяє використати ті способи інтерпретації і пояснень дискусійних правових постулатів, які бувають головною перепоною на шляху руху права в реальності. Ліквідація його законними методами також підвищить рівень правової культури політичної еліти, службовців і посадових осіб, усіх громадян, а отже, зміцнить правовий порядок у країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васьковський Е.В. О судебском усмотрении при толковании законов. *Право*. 1901. № 50. С. 15–19.
2. Заєць А.Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності. *Держава і право: зб. наук. пр.* Київ, 2005. № 28. С. 85–89.
3. Закон: создание и толкование / под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Спарк, 1998. 267 с.
4. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків: Право, 2008. 365 с.
5. Карташов В.Г. Коллизии в муниципальных правовых актах и причины их возникновения. *Конституционное и муниципальное право*. 2007. № 11. С. 32–37.
6. Карташов В.Г. Правовой механизм разрешения коллизий в сфере местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2008. 241 с.
7. Липпот И. Законодательство и толкование законов: постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 17 ноября 1997 г. *Право и политика*. 2001. № 9. С. 116–121.
8. Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4. С. 242–249.
9. Тодика Ю. Способи тлумачення конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 2. С. 52–58.
10. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора: учеб. пособ. Москва, 2003. 298 с.
11. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади подолання колізій у законодавстві України. Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 жовтня 1995 р.). Київ: Генеза, 1996. С. 7–11.
12. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 2. С. 502.